

**VIATA MORALĂ
ÎN UNGURENII BOTOȘANILOR**

Eugen D. NECULAU*

Preambul

Paginile pe care le publicăm acum, ca și toate celelalte apărute anterior în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei” din 2006 încoace, fac parte din monumentalul manuscris *Sate pe Jijia de Sus*¹. Acest text, cu titlul original *Viața morală*², redă integral „considerațiunile sociologice” privitoare la „viața morală (...) a omului de sat” ale lui Eugen D. Neculau, „considerațiunile” fiind parte, potrivit informațiilor de pe coperta „dosarului”, din „vol. I, partea a III-a, cap. II.C” din cea de-a treia mare secțiune a manuscrisului, numită *Omul din regiune*.

Adăugarea la titlu a sintagmei „în Ungurenia Botoșanilor” ne aparține, având rostul de a încadra spațial tematica abordată de autor, deși, ca și în alte cazuri, autorul cercetează realități rurale specifice unor zone mai ample, cu precădere din fostul județ Dorohoi și o mare parte din actualul județ Botoșani.

Intervențiile editorului în structura materialului publicat sunt minime, fiind marcate prin paranteze drepte. Desigur, am redat, atât cât am putut, textul potrivit normelor ortografice în vigoare, căci paginile scrise de Eugen D. Neculau au *un inconfundabil aer moldovenesc*, peste tot apărând o mulțime de cuvinte și expresii neaoșe specifice acestei zone a țării.

Iată doar câteva astfel de exemple: *dela* (de la), *cari* (care), *ori cum* (oricum), *vre-o* (vreo), *aceia* (aceea), *aci* (aici), *auzia* (auzea), *desnădejdea* (deznădejdea), *eșit* (ieșit), *greșală* (greșeală), *numia* (numea), *pândia*

---

* Iași – România (1900-1974).

¹ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Iași, Fond personal „Eugen D. Neculau”, nr. 418, inv. nr. 2130, dos. nr. 105.

² Precizăm faptul că textul, într-un amplu rezumat, adaptat stilului oral, a fost prezentat pentru întâia oară în cadrul Sesiunii de comunicări științifice cu titlul „Proiecții în timp asupra moravurilor din Moldova”, organizată de Muzeul de Istorie Roman (25 septembrie 1999).

(pânda), *păzia* (păzea), *pomenia* (pomenea), *sdruncinat* (zdruncinat), *tae* (taie), *venia* (venea) ș.a. Alte cuvinte, în schimb, pentru farmecul limbii arhaice, le-am păstrat, mai ales atunci când apar în contextul unor proverbe și zicale de odinioară; așa se explică prezența în textul final a cuvintelor *băetan*, *deseară*, *hodină*, *înfle* ș.a.

Deoarece am italizat, cu premeditare, destule cuvinte și propoziții, am ales să intercalăm între paranteze rotunde doar acele cuvinte rare pe care autorul manuscrisului le-a subliniat prin sintagma uzuală „subl. aut.”; dacă am fi procedat altfel, textul ar fi fost prea înțesat de „subl. ed.”.

Nădăjduim că această operațiune de minimă cosmetizare, pe care am operat-o de altfel și la toate celelalte restituiri din manuscrisul Neculau, să nu fie socotită o intruziune nefericită, ci mai degrabă o *sporire a clarității stilului* spre o mai adecvată *receptare a textului său* în întreg spațiul românesc.

*

De regulă, Eugen D. Neculau a analizat diverse aspecte din viața celor 12 sate de pe Jijia de Sus pe zeci, uneori chiar sute, de pagini de manuscris. Dovadă în acest sens sunt celelalte restituiri socio-etnologice și istorice din opera sa inedită³. Acest „dosar” este derulat doar pe 33 pagini de manuscris, cel puțin din punct de vedere cantitativ, fiind unul dintre cele mai restrânse, dacă nu cumva chiar cel mai restrâns. Însă, în ciuda „minusului” cantitativ, sunt pagini memorabile despre „calitățile” (virtuțile) și „năravurile” (viciile) țaranului român, ale omului în general, surprinse foarte percutant și inspirat.

Așa cum obișnuia Neculau, pe coperta interioară a dosarului-caiet de dictando din anii '60 ai secolului trecut, scris în creion, insera un soi de cuprins sau sumar al întregului capitol. De aici cunoaștem, concis sau prin sintagme arhaice, intențiile autorului sau principalele teme ce urmau a fi

---

³ *Viața economică în Ungureni – Botoșani*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei” (AMEM), Iași, nr. VI, 2006, p. 89-115; *Civilizația satelor din regiunea Ungureni – Botoșani. Considerațiuni sociologice*, în AMEM, nr. IX, 2009, p. 87-112; *Clasele sociale și raporturile dintre ele*, în „Analele Științifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza» din Iași” (serie nouă). Istorie (ASUI), tom LVI-LVIII, 2010-2012, p. 543-582; *Viața socială în satele de pe Jijia de Sus în prima jumătate a veacului al XX-lea*, în „Archiva Moldaviae”, vol. VI, 2014, p. 439-497; *Viața religioasă pe Jijia de Sus*, în AMEM, nr. XVII, 2017, p. 43-74; *Viața intelectuală în satele de pe Jijia de Sus*, în AMEM, nr. XVIII, 2018, p. 107-152; *Luptele sociale în satele de pe Jijia de Sus*, ASUI, tom LXV, 2019, p. 631-652; *Activități economice (agricultură, meșteșuguri, comerț) în nordul Moldovei*, în AMEM, nr. XIX, 2019, p. 11-56.

dezvoltate. Le redăm aici, căci în textul propriu-zis al manuscrisului acestea nu au mai apărut, deși Neculau a urmat întocmai acest sumar: *Valoarea morală, Catehismul moral al omului de sat, Conștiința morală, Originea binelui și răului, Păcatul, Năpasta (și) norocul, Omenia, Vicii (și) năravuri, Bărfeala, Blestemul, Jurătura, Înjurătura, Castitatea, Tipuri morale (desfrânatul, zănatecul, hapsânul, vulpoiul), Vicii (beția, fumatul sau furtul), „Omul rău e însemnat”, Imperativul categoric moral, „Orice faptă are plată”, „Calea izbăvirii de păcate e fapta bună”.*

Astfel aflăm coordonatele esențiale ale universului moral în care oamenii din Ungurenia Botoșanilor au trăit vreme de veacuri la rând, un univers cumva între-deschis, cu norme și obiceiuri adeseori dure, dar care a reușit să păstreze nealterată „ordinea morală” a acestei comunități rurale, ca și în alte cazuri, până în primele decenii ale secolului al XX-lea.

Plecat la studii în capitala Moldovei, dar având dese reveniri la Ungureni⁴, în mijlocul acestei comunități tradiționale aflate în disoluție, Eugen D. Neculau s-a străduit să înregistreze mai toate manifestările care alcătuiau viața morală a consătenilor săi. A făcut-o cu înțelegere, dragoste, dar și cu detașarea omului de știință, ca *un veritabil act de recunoștință* pentru acei nenumărați strămoși care-i oferiseră „materia primă” necesară unei asemenea originale cercetări etno-sociologice.

Acum, când profesorul Neculau este, de aproape jumătate de veac, în lumea strămoșilor, se cuvine să-i mulțumim pentru pasiunea, tenacitatea și răbdarea pe care le-a pus în slujba plaiului natal, făcând pentru acesta ceea ce puțini dintre noi reușim să facem pentru locurile unde am văzut lumina vieții. Propăvăduind *munca și iubirea* față de semenii rurali, Eugen D. Neculau s-a dovedit a fi la înălțimea statutului moral al unei comunități umane căreia i-a dedicat aproape întreaga sa viață. (Marcel Lutic)

***

Viața morală a omului de sat este un corolar al trăirii sale religioase. Normele morale sunt stabilite de Dumnezeu și pentru comportarea omului sunt tot atât de necesare și obligatorii, cum sunt și legile fizice pentru fenomenele lumii materiale.

---

⁴ Pentru mai multe amănunte despre viața și activitățile sale excepționale, a se vedea în special Marcel Lutic, *Eugen D. Neculau (1900-1974)*, în „Arhiva Genealogică”, Iași, nr. 1-4, 2000, p. 51-63; Idem, *Eugen D. Neculau – un misionar aproape uitat*, studiu introductiv la Eugen D. Neculau, *Sate pe Jijia de Sus*, vol. I. *Așezările*, Iași, Institutul Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”, 2003, p. XIII-XXXII și Ștefan S. Gorovei, Cuvânt înainte la Eugen D. Neculau, *op. cit.*, p. IX-XII.

Țăranul apreciază binele ca valoare morală fundamentală, realizat în fapte bune sau virtuți. Reversul virtuții este viciul. Virtuțile sunt valori morale și pentru a le exprima nuanțele, limba are un glosar mai bogat decât pentru orice altă valoare culturală.

Sunt virtuți: amabilitatea, austeritatea, blândețea, bunătatea, căința, cinstea, cumpătarea, curajul, demnitatea, docilitatea, dragostea de adevăr, simțul de dreptate, înclinarea spre iertare, iubirea, spiritul de împăciuire, mila, moderația, modestia, recunoștința, rușinea de oameni, seninătatea, sinceritatea, statornicia, stăpânirea de sine, vitejia.

Sunt vicii (deci non-valori): bătăria, cinismul, desfrâul, frica, frivolitatea, indiferența pentru suferința altuia, ingratitudea, încăpățănarea, înșelăciunea, josnicia, lașitatea, lăcomia, lenea, minciuna, mândria, nestatornicia, nestăpânirea de sine, părtinirea, prefăcătoria, răutatea, răzbunarea, zgârcenia, ura, vanitatea, viclenia, violența, zavistia.

După morala creștină sunt șapte păcate de moarte: trufia, iubirea de argint, desfrânarea, mânia, lăcomia, zavistia și lenevia. Legea morală este poruncă divină sădită în inima omului și formularea e simplă: să se urmeze calea binelui, împodobindu-se viața cu virtuți, evitând viciile.

Înrudite cu valorile morale sunt cele juridice (just, drept); dar dacă cele dintâi pornesc din lăuntru al ființei umane, cele din urmă sunt impuse din afară de așezământul social-politic. Sferele celor două noțiuni, *bine* și *just*, nu sunt identice (prima este mai largă).

A face un act de caritate este obligatoriu din punct de vedere moral, dar nu e prescripție de drept. Sunt infracțiuni extra-legale de care statul nu se interesează, dar pe care satul nu le trece cu vederea. Pentru omul de sat valorile morale sunt mai importante decât cele juridice; cele mai multe din acestea din urmă îi rămân necunoscute. Dar normele morale sunt unanim obligatorii în lumea rurală.

Catehismul moral al omului de sat este cel cuprins în învățătura Bisericii Ortodoxe, cu multe adaosuri folclorice, neteologice. Sunt multe rămășițe din acel cod nescris de norme care, pe vremuri, se numea *Obiceul pământului*. Instrucția morală a omului de sat se face prin *Decalog* și *Fericiri*, precum și prin povețele bătrânilor, condensate în sentințe, proverbe și istorioare cu cuprins moralizator.

Biserica recomandă ca toți oamenii să se considere frați între ei; în relațiile pe care le au între dânsii ea recomandă iubirea și iertarea. Iubirea este condiție fundamentală de viață; pe ură nu se poate clădi, întocmai ca pe nisip. Porunca de sus este ca omul să uite fapta cea rea și să lase pe făptaș în plata lui Dumnezeu. Datoria omului este să

îndepărteze ura din suflet și să ierte pe aproapele său; iar prin aproape se înțelege tot omul din lume. Chiar dacă numai te-ai certat cu cineva, du blid la biserică și îndată iartă-te cu el...

Pentru iertare și uitare poporul a creat o maximă: „Soarele să n-afșințească și fruntea să se descrețească”. După datină străveche, în ziua de 6 august (când se serbează Schimbarea la Față) cei certați au datoria să se împace, altfel cad în greu păcat.

Recomandarea cea mai insistentă este: fă mereu numai bine. Dacă faci bine pentru bine e prea puțin, căci și păgânii fac la fel. Creștinul e dator să răsplătească răul cu bine și să săvârșească binele chiar atunci când nu i se cere. Lumea satelor cunoaște și acceptă aceste porunci pe care le-a rezumat într-o maximă cu vastă circulație: „Fă binele și-l aruncă în mare; cândva are să iasă la suprafață”.

Dacă pentru omul de sat conduita religioasă e dominată de veșnica prezență a Divinității, conduita sa pe plan moral e dirijată de conștiința morală. *Această conștiință morală este innăscută în sufletul omului ca și rațiunea (gândirea)*. Omul simte în adâncul sufletului o putere care vine de la Dumnezeu și care îi arată calea spre bine. Omul însă, îndemnat de diavol, poate apuca înspre rău și atunci săvârșește păcatul. Din nefericire, omul nu este scutit de păcat.

După o legendă locală, după ce Dumnezeu a făcut pe om l-a lăsat singur. Trecând pe acolo, diavolul a privit îndelung pe om; apoi, ca să-l pângărească, l-a scuipat. Când a venit a doua zi, Dumnezeu a cunoscut îndată fapta necuratului. N-a mai stat să facă alt om, ci a *întors toată răutatea înăuntru*, astfel că în afară a rămas asemănarea cu chipul Său. De aceea, dinlăuntru corpului vin toate patimile și apucăturile rele.

Diavolul, care dă mereu târcoale în preajma omului, îl amăgește cu fel și fel de pofte ca să-l poată prinde în crâșnicul lui. Toader Hordrag din Plopenii Mici povestește cu tâlc: „Omul pune pe cal mai întâi poclada, apoi șeaua; strânge bine tofturul, îi așează în gură zăbala de la frâu, pune piciorul în scară și apoi îi sare în spate. Tot așa pune și diavolul stăpânire pe om, cu încetul: mai întâi îi aruncă o pofță mai mică, apoi altele, din ce în ce mai mari și mai vinovate. Și după ce ți-a sărit în spate și te hățuiește bine, mai fă tu omule ceva ca să scapi de necurat sau mai zi dacă ai ce zice”.

După convingerea poporului, nu există om fără de păcat; numai mortul nu mai săvârșește greșeli. De altfel, copilul se naște cu câteva păcate: două sunt ale părinților care l-au făcut în păcat, iar unul al moașei care îi taie buricul. Copilul mai ia șapte din păcatele mamei spre a-i răsplăti durerile nașterii.

Păcatul se ține de om ca scaiul de oaie. De aici zicala: „Oricum vei da tot nu scapi de păcat; sau îl ajungi sau te ajunge”. Din această constatare derivă înțelegerea pe care lumea satelor o arată pentru păcătos. Cel care a săvârșit o nelegiuire, chiar grea (cum ar fi furtul sau omorul), e dezaprobat de obște, dar, până la un punct, se bucură și de înțelegere, care, pentru cei ce nu cunosc mentalitatea omului de sat, pare de-a dreptul ciudată. Ovidiu Papadima numește aceste atitudini *înțelegeri întoarse*.

În asemenea caz, peste bietul om a dat o *năpaste*, care, ca orice năpaste, nu poate fi ocolită. Mai este apoi și convingerea că păcătosul, oricât ar fi de decăzut, încă mai are sămânța binelui în adâncul sufletului. [În acest sens], țăranul a observat că albinele culeg mierea cea bună de pe spini de prin locurile părăsite...

Dar, cum pe unii oameni îi întâmpină năpasta, peste alții dă norocul. Este iarăși știut că norocul nu trece de multe ori pe lângă om; pe alții îi ocolește toată viața. Un cântec din partea locului spune: „Am sămănat busuioc/ Și n-a ieșit deloc,/ Că n-am pe lume noroc./ Cine are noroc are,/ Pune-n piatră și răsare”. [Se consideră] că norocul e de la Dumnezeu. S-a constatat că [îndeobște] prostul are noroc; Cel de Sus îl răsplătește pentru mintea ce-i lipsește.

Dacă sufletul se acoperă de multe ori de negură, scăparea pornește tot de la om dacă ascultă [însă] de glasul conștiinței sale, care este însuși vocea și puterea lui Dumnezeu. Luminat de această putere, omul, în linii mari, rămâne stăpân pe conduita lui; el are libertate morală. Omul de sat are o conduită etică; el practică virtutea și, pe cât e cu putință, evită viciul.

Suma calităților morale este rezumată în lumea satelor în termenul *omenie* (subl. aut.), care este specific românesc și cu adâncă și frumoasă semnificație. Omenos este omul cel bun, ca pâinea caldă, bun de pus la rană. E ca și vremea cea bună, de care nu te mai saturi. Bunătatea lui e simplă și naturală, fără umbră de prefăcătorie. Omenos e omul cuminte, măsurat, blajin, cu bună cuviință și sobru. E respectuos și modest; spicul plin stă plecat de greutatea lui.

Acest om are conștiința greșelii lui și când cade în păcat i se pare că se năruie cerul asupra sa. În ochii lui se văd adeseori lacrimi sincere, de căință sau de compătimire cu durerea altuia. E aspru când vorbește de propriile greșeli, dar e îngăduitor când judecă pe ale altora. Omenos e, [de asemenea], omul care-și respectă cuvântul; în trecut se mărturisea cu sufletul. Jurământul în biserică, pe cruce și pe *Evangelie* era înfricoșător.

Omul de omenie face milostenie în mod firesc și tainic, fără zgomot. El dă nu numai din prisos, ci rupe de la gura lui; dă totdeauna, nu numai când are toane; dă și se bucură de bucuria celui pe care îl ajută.

Dar, mai presus de toate, calitatea cea mai frumoasă a acestui om este că e *ospitalier*. Când intră cineva în casă în timpul mesei înseamnă că e trimis de Dumnezeu. Altădată, cel sosit nici nu aștepta poftire, ci se așeza la mâncare ca și cum ar fi fost de casă. De aici a rămas zicala, în partea locului, că „Masa n-are gard”. După vechea lege moldovenească a ospetiei, drumețul are drept de adăpost și de hrană timp de trei zile, el și vita lui. Dacă stă mai mult, e pus la treabă; în vechime, [acesta] învârtea la râșniță.

Desăvârșirea morală e greu de atins; omul rămâne mereu supus greșelilor mai mici sau mai mari, mai multe sau mai puține. Nu pot fi toți oamenii buni, dar nici toți răi: sunt vrâstați.

Omul de sat, ca și omul în genere, e supus pasiunilor și patimilor, cunoscute în lumea rurală sub termenul de *năravuri* (subl. aut.). Nu le are pe toate, dar poate avea destule. În partea locului circulă zicala: „Năravul se ține de om ca și scaiul de oaie; dacă scapă de unul, apucă altul”.

În sate se practică *bârfeala* și *intriga*, dar cu mai puțin rafinament ca la oraș; țăranul are o sinceritate dură, chiar brutală. În fiecare localitate sunt femeii care poartă vorbele de la casă la casă, [acestea știind] „și toaca-n cer”. O asemenea femeie este *goarna* sau *trompeta satului*; de obicei e îndrăzneată, rea de gură și mincinoasă.

Blestemul este o practică veche, mai ales a femeilor; ele pretind că în felul acesta își descarcă mânia. În blestem se invocă puteri supranaturale ca să știrbească cele mai mari bunuri ale adversarului: integritatea fizică, sănătatea, averea, familia, reputația.

În blestem se face mai întâi apelul la puterea de sus: „Să dea Dumnezeu și Maica Domnului”. Apoi urmează imprecuațiunea: „Să-i sară ochii”, „Să facă puhaeli pe ochi”, „Să-i fie gura afurisită”, „Să-i sece mâinile”, „Să-i cadă mâinile din coate”, „Să plesnească fierea în el”, „Să crape rânza într-nsul”, „Să i se mosoarce (încrâncene) carnea”, „Să-i cadă picioarele de la genunchi”, „Să se întindă de foame ca râma”, „Să se usuce ca coarna”, „Să se topească pe picioare”, „Să-l ardă para focului” („Pârli-l-ar focul”), „Să-l ardă doi Dumnezei”, „Mânca-l-ar bola cea grea: ciurma, holera, oftiga, anghina, dalacul, floarea bubei negre, veninul, crăpatul viermii”, „Să-l sugă scândurile patului și să mănânce numai pe coate”, „Să se înfle până n-o mai încăpea în piele”, „Să-l ia mama dracului și samca”, „Să se ducă învârtindu-se ca ciocârliă pe pustii și pe codrii”, „Să-și iasă din minți și să ajungă în mintea copiilor”, „Mânca-l-ar amarul”, „Să aibă noroc cât păr în palmă”, „Să se zbuclume cum se zbuclumă vântul”, „Să se frământa cum se bate apa de maluri”, „Să n-aibă

ce întinge în sare”, „Să-i lipsească și banul de nafură; până n-o fura să nu mai aibă”, „Să nu aibă de ce-l trage câinii”, „Să fie de râsul și de ocară lumii”, „Să umble cum umblă banul”, „Să-l mănânce zidurile temniței”, „Să n-aibă parte de ce-i este mai drag pe lume”, „Să-i vină înapoi numai numele”, „Să se întoarcă atunci când s-o întoarce tata din groapă”, „Să trăiască până a încăpea într-o lulea”, „Să-l poarte într-o coșarcă”, „Să nu moară până nu l-oi ierta eu”, „Să aibă binele tatei de la moarte încoace”, „Să nu-l mai rabde pământul și să-l înghită de viu”, „Trăsni-l-ar din senin, căci din nour n-are ce-i face”, „Mânca-l-ar moartea”, „Până deseară să-l văd cu mâinile pe piept”, „Să n-aibă parte de lumânare la moarte”, „Trupul să nu-i mai putrezească”, „Sufletul lui să nu mai aibă hodină în veci”.

O altă rea deprindere în lumea satelor este *jurătura* pe care o practică mai ales femeile, tineretul și copiii spre a fi crezuți. Jurătura este blestem care se întrebuițează la persoana I-a (singular și plural). Mai întâi se pune motivarea jurăturii: de am *văzut* sau n-am văzut, de am *auzit* sau n-am auzit, de am *spus* sau n-am spus, de am *făcut* sau n-am făcut, de am *luat* sau n-am luat, de am *fost* sau n-am fost (subl. aut.). Și îndată urmează blestemul după formula obișnuită: „Să-mi sară ochii” etc. etc.

Un alt nărav este deprinderea de a *înjura*. S-a zis că țăranul nostru înjură cumplit; cred că sunt și alte neamuri care îl întrec în această privință. Deprinderea aparține mai ales bărbaților; femeilor nu le stă frumos când înjură.

Omul înjură în toate felurile, cum îi vine la gură, atunci când este înfuriat și când nu se mai poate stăpâni. Câteodată înjurăturile sunt de lucruri sfinte sau de ființe și obiecte scumpe ale adversarului (mamă, mămuțuță). Alteori sunt mai blânde, oarecum glumețe și cu oarecare pitoresc: cruță [?], scafă, sughiț, noroc, bucurie, lulea, brânză, lapte, ceai, zamă, naștere, cumătrie.

Înjurăturile sunt urmate de epitete injurioase la adresa persoanei în cauză: nespălat, prăpădit, pârlit, golan, calic, porc, măgar, vită, porc de câine, animală. La înjurăturile [în care se invocă animalul] se adaugă, ca [al doilea] epitet, denumirea bolii celei mai frecvente și mai grele de care suferă animalul respectiv. Astfel, găina e holeră, porcul – brâncă, oaia – galbază, vita albă – belită sau juchită, calul – dalac, câinele – jigăraie.

Cei care înjură pretind că prin această practică „se răcoresc” și astfel le trece furia. Înjurătura însă, prin invocarea actului sexual, e vulgară și trivială, iar prin inutilitatea și ineficacitatea ei este stupidă. Ea doar îl degradează pe cel care o folosește.

În vechime, în satele de care ne ocupăm, se păstrau cu strictețe normele privitoare la moralitate. *Desfrâul* era aproape necunoscut. Fetele și flăcăii păstrau castitatea până la căsătorie. Mândria fetei era fecioria și, ca semn al virtuții, sărbătorea, în timp de vară, venea la horă cu capul descoperit și cu floare la ureche.

În partea locului se spunea altădată: „Dacă băetanului îi cade căciula în colb, o ridică, o scutură, o pune pe cap și e tot el; dar dacă o fată scapă broboada în noroi, nu se mai face curată cum a fost”. Și tot altădată se auzea zicându-se: „Ferice de oaia care știe să-și poarte lâna și n-o lasă prin toți scail!”

În vechime era prețuită și castitatea flăcăului. La stână, primăvara, focul era aprins prima dată de un tânăr cast. Cărbunii se păstrau mereu aprinși sub spuză până la desfacerea stânei, în preajma iernii.

În vechime nu se pomenea [de] răpire sau fugă de fată mare. Erau foarte rare cazurile când fetele cădeau în greșeală. Bătrânul Gheorghe Mazuru povestea ce auzise și el de la bunicul lui despre un străvechi obicei al locului. [Astfel,] dacă o fată rămânea grea, iar flăcăul și părinții săi se împotriveau căsătoriei, avea încă o cale de scăpare. Fata pândea casa flăcăului și când nu era observată de nimeni se strecura înăuntru și se suia îndată pe cuptor. Ajunsă aici cauza ei era câștigată: nimeni n-o putea scoate afară, fiind sub *protecția vetrei și a focului*. Flăcăul și părinții ei nu mai aveau nici o cale de împotrăvire și consimțeau la căsătorie.

De obicei, mama flăcăului păzea cu grijă ușa de intrare cu bățul în mână. Dar fata, în deznădejdea ei, pândea vreme îndelungată dintr-un loc ascuns și când Dumnezeu lua mințile paznicei și uita de ușă, ea își ajungea scopul. Obștea era de partea celei vinovate; vatra fiind loc sfințit, în felul acesta ordinea morală a satului era restabilită.

După Primul Război Mondial, vechile rânduieli s-au mai zdruncinat. S-a îngăduit concubinajul prealabil al minorilor; în multe cazuri, tinerii, până la căsătorie, trăiau împreună. Uneori se nasc și copii nelegitimi.

Tot bătrânul Mazuru, în 1950, spunea că lumea se strică pe zi ce trece. În partea locului crește o buruiiană numită „rușinea fetelor”, având floare albă cu o pată roșie la mijloc; astăzi, această pată, care reprezenta rușinea, este abia un punct.

Prostituția e încă în proporție mică la sat față de centrele urbane. Cei care o practică sunt cunoscuți și stigmatizați de obște. Femeia depravată – uneori bună gospodină și cochetă, e totuși târfa satului, vicleană, fără rușine, mincinoasă, ulișernică și stricată. Bărbatul cu

asemenea nărav e numit *cucoșelul*, *tăurașul* sau *buhăieșul satului*. El strică uneori câte o căsnicie și are vreun copil în ocol străin; pentru isprăvile lui se alege cu muștrări, cu ocări și chiar cu bătăi.

Fiecare sat, în orice epocă, are un flăcău „varga lui Dumnezeu de rău”, care nu se supune rânduielilor obștești. Acesta e *zănatecul* (subl. aut.). În multe cazuri, el e voinic, frumos, deștept și îndrăzneț. Dar e pornit spre rău și are plăcerea să facă tuturor numai neplăceri; e răutăcios și viclean, minte, lovește cu brutalitate, fură și e înclinat spre desfrâu. Pe unii zănatici, stagiul militar îi domolește și îi face oameni la locul lor; alții însă rămân pentru tot restul vieții cu apucături violente.

În asemenea caz avem a face cu *turbatul* (subl. aut.), om veșnic mâniaș, gata de sfadă oricând și cu oricine. El caută gâlceava cu lumânarea, ca și omul din poveste care târa brâu prin crâșmă și se lua la ceartă sau bătaie cu oricine călca peste brâu. Turbatul e în veșnică neînțelegere cu vecinii de la haturi și umblă mereu cu prăjina pe umăr. Cu omul turbat nu se poate ajunge la nici o înțelegere și nici pe vorba lui nu se bizuie nimeni.

Un alt nărav este *lăcomia*. Un tip ce aparține mai mult trecutului este *hapsânul* (subl. aut.), care caută pe orice cale să facă avere, iar din ce are se teme mereu să nu piardă ceva. De obicei, e zgârcit și, deși bogat, trăiește în condițiuni proaste. Hapsânul înșeală pe omul sărac și îi cumpără pământul pe nimic; îi dă bani sau merinde din timpul iernii sau primăvara, când se întinde de foame și lipsuri. La socoteală totdeauna îl încarcă; omul se trezește că a pierdut pământul pe nimicuri. În partea locului se vorbește și astăzi de un hapsân care a cumpărat de la un nevoiaș o falce de pământ cu un suman rupt și câteva căușe de făină.

Cu lucrătorii pe care îi are la lucru se poartă mai aspru decât feciorii boierești. Ziua de muncă e de cum răsar zorile până s-a întunecat bine. Hapsânul muncește alături de năimiți, dar mereu este în urma lor cu sapa sau coasa, aproape să le atingă picioarele; aceștia grăbesc de nevoie și abia își trag sufletul de oboseală. Popasurile pentru mâncare sunt scurte; hapsânul mănâncă din genunchi și se apucă îndată de treabă, ca să-l urmeze și năimiții. La plată le dă banii cei mai uzați și totdeauna le rămâne dator ca să-i aibă la mână.

Tainul era cu lipsă la cântar și de calitate proastă: făină de porumb aprinsă și brânză foc de sărată și iute. Hapsânul e de obicei slab, căci în goana lui după avere nici carnea nu se prinde de dânsul. Umblă îmbrăcat cu haine ponosite, iar când nu e îndeajuns de cald poartă cojocelul într-un umăr. Așa era hapsânul de altădată.

De la împrumutarea de după Primul Război Mondial a apărut un alt acaparator, căruia oamenii din sat i-au spus *vulpoi* (subl. aut.). Acesta adulmecă pământurile ce nu sunt în mâini sigure și le obține pe prețuri de nimic. Mulți împrumutăriți au fost nevolnici și au căutat să scape cât mai îndată de pământ ca de o sarcină nemeritată.

Vulpoiul a lucrat mereu și prin înșelăciune a acaparat pământuri multe și bune; pe urmă a speculat fără nici un scrupul munca acelor pe care i-a deposedat de loturi. Îndeobște, vulpoiul arată bine, mănâncă și bea cât șapte. E mândru și viclean; față de cel de care [are] nevoie se poartă slugarnic și mios, iar cu cei ce au nevoie de el se poartă tiran și neiertător.

Tot năravuri sunt și cele două patimi: *beția* și *fumatul*. În trecut, oamenii din regiune au băut mult; beția a fost consecința funestă a condițiilor grele de viață în care a trăit țărănimea. Abrutizându-se prin băutura, omul sărac și obidit uita povara jugului apăsător; la crășmă își ruina sănătatea și își golea punga de puținii bani câștigați cu sudoare. În felul lui, acesta era singurul loc de agrement în acele vremuri triste. Mai ales locuitorii din Ungureni au avut trista faimă de *mari bețivi*; chiar și femeile petreceau la cârciumă cu bărbații. Nunțile continuau zile întregi la cârciumă.

Și astăzi oamenii din regiune beau încă, mai ales că mulți au vie proprii. În unele sate se fabrică, în mod clandestin și în condițiuni precare de igienă, țuică de fructe și mai ales rachiu de sfeclă, amândouă băuturile fiind de calitate inferioară și periculoase pentru sănătate.

Ca tipuri, bețivii se deosebesc între ei. Pentru unii beția a fost o carieră; ei s-au dat patimii în mod total, fără jenă, fără discernământ, fără reculegere, fără căință. Din munca lor, din gospodăria lor, din familia lor, din viața lor, nu s-a ales nimic. Acestea rămân cazuri excepționale.

Bețivii de rând se deosebesc între ei. Unii, după ce se îmbată, rămân inofensivi; cântă, pălăvrăgesc, oferă băutura celor din jur și se exprimă în tâlcuri; nu-și pierd întru-totul rațiunea, „nu-și bea mintea”. Alții, din contra, după ce băutura li s-a ridicat la cap, devin impulsivi, câteodată bestiali; au înfățișarea teribilă și respingătoare; urlă, înjură, caută ceartă și bătaie... Dacă primul tip e în oarecare măsură pitoresc, acesta din urmă e oribil.

Mai este încă și un alt tip de bețiv, care de obicei are stare materială bună și se ferește de sărăcie. El bea sistematic; vine la cârciumă la oră anumită și se așează la masă la locul lui obișnuit. Bea totdeauna porția lui, adică o anumită măsură, sorbind cu deliciu băutura. Privește la tot ce se petrece în cârciumă și se desfată în sinea lui. Nu

cinstește pe nimeni și nici nu primește de la altul. E taciturn și doar din când în când zâmbește și icnește la o vorbă sau un gest al cuiva. După ce și-a sorbit porția în tihnă, plătește cinstit și pleacă fără să-și ia rămas bun de la nimeni.

Mare parte dintre bărbații și flăcăii din regiune fumează; la femei, năravul acesta e rar. Se crede că și la această patimă omul este împins de drac: tutunul este „tămâia necuratului”. În trecut, tutunul creștea, fără opreliște, în grădinile satului; atunci se fuma după voie și fără cheltuială. Unii fumau cu luleaua (de nuc, de lemn de tisa, de corn sau chiar din lut ars). Pentru a fi aromat, tutunul era amestecat cu flori de sulfină uscate la umbră.

După ce cultura tutunului a devenit un monopol al statului, fumatul a devenit costisitor. Când nu are sau nu găsește tutun, pătimașul fumează fel de fel de frunze uscate: de vișin, de nuc, de gutui, de floarea soarelui, de cartofi, de pătlăgele, de sfeclă sau mătase de popușoi. În loc de foiță se folosește pănușa de popușoi sau hârtia de jurnal.

Un alt nărav este cel al *furatului*. Cu cât ne îndepărtăm în trecut cu atât se constată că furtul era mai rar. Omul lăsa casa descuiată, în seama lui Dumnezeu.

Până la Primul Război Mondial, în comuna Ungureni furtul era necunoscut; deși oamenii erau bețivi și săraci nu aveau acest nărav. Bătrânul Ioan Ionescu, care a fost șeful de secție din Unțeni, spunea că între 1900 și 1910 în satele comunei Ungureni a fost un singur caz: un om din Epureni a încercat să fure un porc, dar a fost prins și aspru pedepsit. În schimb, la Călugăreni, cazurile de furt au fost întotdeauna mai multe ca în alte părți. Cu cât satul e mai mare și mai bogat cu atât furturile sunt mai numeroase.

După cel de-al Doilea Război Mondial până azi s-au săvârșit și câteva omoruri. Dar în cele mai multe cazuri făptașii n-au fost originari din partea locului.

În general, omul de sat e înclinat să-și trăiască viața după normele morale. Când a săvârșit o greșeală, fața omului moral roșește; semnul acesta vine din adâncul sufletului, acolo unde sălășluiește *vocea lui Dumnezeu*. Cel păcătos nu ascultă această voce sfântă și din îndemnul necuratului cade din greșeală în greșeală. Dar omul rău poartă semn de la Dumnezeu pentru ca oricine să-l recunoască și să-l ocolească.

O legendă locală arată că la vreo câteva săptămâni după ce a făcut pe cei dintâi oameni, Dumnezeu s-a dus să-i vadă cum își petrec viața. Atunci i-a prevenit, zicându-le:

„– Să știți că între voi au să se arate oameni răi, pizmătăreți, vicleni și lacomi.

– Și cum îi vom cunoaște Doamne?

– Nu purtați grijă; îi veți cunoaște ușor, pentru că am să-i însemn: unul are să aibă capul lat sau ascuțit; altul va fi cu părul roșcat sau va fi spân; unul cu ochii încrucișați sau boldiți, altul cu nasul mare și butucănos; unul va avea dinți mari ca fasolele și rari, altul va fi bâlbâit; unul va fi roș la față ca gotca, altul palid ca alămâia; unul va fi cocoșat, altul cu pânțele mare; unul va avea degete ciunge sau va fi șchiop, altul va purta cocoșă; unul va fi scurt ca un ciot, altul lung cât prăjina”.

Și încă multe alte semne, mai ascunse sau mai pe față, vor avea oamenii cei răi de la Dumnezeu. Unele din ele vor fi chiar de la naștere. Dacă femeia însărcinată fură ceva copilul va avea un semn pe față sau pe trup.

Omul de sat trebuie să acționeze astfel ca faptele sale să fie conforme cu codul moral al colectivității satului, [acest lucru fiind] un imperativ categoric. Orice faptă ce se abate de la linia tradițională de conduită intră sub discuție și sancțiune publică.

În trecut, pentru abateri de ordin moral obștea aplica pedepse după gravitatea faptei. [Spre exemplu], fata necinstită era pusă în jug la biserică pentru ca s-o vadă toată lumea; ea nu se mai mărită și nici nu mai avea voie să intre în locașul lui Dumnezeu. Bătrâna Anica Lungu (decedată în 1933, în vârstă de 83 de ani) povestea că pe când era copilă a văzut o fată pedepsită în felul acesta la ușa bisericii din Călugăreni.

Dascălul Gheorghe Latu (cel bătrân) din Vicoleni spunea că în vechime păcatul adulterului era pedepsit aspru. Dacă o femeie rămânea însărcinată în văduvie era adusă la biserică de către vornicul satului. Femeia era întinsă pe pământ, cu pânțele într-o gaură făcută de mai înainte, ca să fie ferit. Apoi era bătută la spate cu vergile până când țâșnea sângele. După aceasta era pusă în jug la ușa bisericii, ca s-o scuie trecătorii.

Peste viața și lumea satului privește neadormit *ochiul lui Dumnezeu*. Nici o faptă nu rămâne nevăzută, nimic nu rămâne tănuit și nepedepsit. În satele de care ne ocupăm au fost oameni lacomi de avere care au sărăcit pe alții și i-au adus la sapă de lemn. Poporul a observat că asemenea fapte și-au primit pedeapsa. Din averea celor mai mulți dintre cei îmbogățiți pe nedrept nu s-a ales nimic pentru că a fost agonisită cu șiretlicuri și cu prigoniri. Copiii acestora au risipit agoniseala nedreaptă și au rămas săraci; ce a venit cu apa s-a dus cu apa.

Tot astfel, cei care fac mărturii mincinoase, cei desfrânați, cei ce nesocotesc pe bolnavi, pe văduve și pe orfani, cei ce fură sau omoară își vor primi pedeapsa de la Dumnezeu. Gheorghe Vasilcu, veteran de la 1877, dădea povețe celor ce plecau la război în august 1916: „Să nu vă lăcomiți și să nu luați bani de la morți căci plumbul trage la ban și nu scăpați cu viață”.

La slujba înmormântării, într-o rugăciune de invocare a îndurării lui Dumnezeu se spune: „Dreptatea Ta este dreptate în veci, iară cuvântul Tău adevărul”. Omul de sat se găsește mereu sub cenzură divină; el își măsoară și își cântărește faptele copleșit de conștiința greșelii și a păcatului.

După constatarea sa, orice muritor are trei prieteni: *averea*, *rudele* și *faptele*. Avera rămâne acasă; rudele îl petrec numai până la mormânt; dincolo omul trece numai cu *faptele sale* (bune și rele), cu care se va înfățișa la scaunul înfricoșatei judecăți. De altfel, cei ce săvârșesc fapte bune au *două raiuri*: unul pe pământ și altul în cer, [pe când] cei care fac rele au *două iaduri*: unul aici și altul după moarte.

Omul de sat crede că măcar o parte din păcate se pot ispăși încă în această viață. *Posturile* și *rugăciunile* au rosturi purificatoare, iar faptele cele bune trag mult la cântar.

De la dascălul Latu cel bătrân am auzit această istorioară. „Un om bogat și zgârcit nu făcea nici o faptă bună. Într-o zi, fără voia lui, a scăpat o pâine în mâna unui sărac. Peste noapte a visat că a murit, iar îngerul l-a purtat prin iad și a văzut cum se chinuiesc păcătoșii. A doua zi, când s-a trezit în mijlocul bogăției sale, a luat o hotărâre la care nu se aștepta nimeni: a împărțit întreaga avere la săraci și a slobozit robii. El a rămas numai într-o cămașă lungă, încins cu funie, desculț și cu capul gol. Unul din foștii lui servitori l-a dus la Erusalim și acolo l-a vândut ca rob. Abia de aci înainte omul acesta a fost cu adevărat fericit”.

Fiecare dintre noi avem datoria, spunea bătrânul dascăl, să ne gândim mereu la averea cu care vom trece dincolo, în *lumea dreptilor și a dreptății*. [Dacă] această avere sunt faptele bune, [atunci, potrivit cuvântului *Evangheliei*,] „rugina nu le strică, hoții nu le sapă și nu le fură”.

[Așadar, putem conchide că] omul de sat trăiește într-o lume dominată de legi morale, cărora nimeni nu le poate sta împotriva fără sancțiuni.